

Karel Hynek Mácha (1810 – 1836): Máj (1836)

I. Beletristický text: A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje); 2. Kompozice; 3. Hlavní postavy a jejich charakteristika; 4. Námět, témata, hlavní motivy; C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti.

1

Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.
O lásce šeptal tichý mech;
květoucí strom lhal lásky žel,
svou lásku slavík růži pěl,
růžinu jevil vonný vzdech. (...)

Za růžového večera
pod dubem sličná děva sedí,
se skály v břehu jezera
daleko přes jezero hledí. (...)

„Rychlý to člunek! blíž a blíže!
To on, to on! Ty péra, kvítí,
klobouk, oko, jenž pod ním svítí,
ten plášť!“ Již člun pod skalou víže.

Vzhůru po skále lehký krok
uzoučkou stezkou plavce vede.
Dívce se zardí tváře bledé
za dub je skryta. (...)

„Viz,“ plavec k ní
tichými slovy šepce praví:
„Tam při jezeru vížka ční
nad stromů noc...
tam Vilém myšlenkou se baví,
že příští den jej žití zbaví.
On hanu svou, on tvoji vinu
se dozvěděl; on svůdce tvého
vraždě zavraždil otce svého. (...)

2

(...) Hluboké ticho té temnosti
zpět vábí časy pomínulé,
a vězeň ve svých snách dny mladosti
zas žije dávno uplynulé.
To vzpomnění mladistvých let
mladistvé sny vábilo zpět;

a vězně oko slzy lilo,
srdce se v citech potopilo; –
marná to touha v zaslý svět.
Kde za jezerem hora horu
v západní stíhá kraje,
tam – zdá se mu – si v temném boru
posledně dnes co dítko hraje.
Od svého otce v svět vyhnán,
v loupežnickém tam roste sboru...
Později vůdcem spolku zván,
dovede činy neslýchané...

„Sok – otec můj! Vrah – jeho syn,
on svůdce dívky mojím! –
Neznámý mně. – Strašný můj čin
pronesl pomstu dvojím.
Proč rukou jeho vyvržen
stal jsem se hrůzou lesů?
Čí vinu příští pomstí den?
Čí vinou kletbu nesu? (...)

„Ach – ona, ona! Anjel můj!
Proč klesla dřív, než jsem ji znal?
Proč otec můj? – Proč svůdce tvůj?
Má kletba –“ (...)

Intermezzo I: Půlnoc (krajina)

(...) *Sbor duchů*
„V půlnočních ticho je dobách;
světýlka bloudí po hrobách...

Zapadající mračno
„Já rakev deštěm pokropím.“
Padající květ
„Já k tomu věnce uviji.“

Lehké větry
„My na rakev je donesem.“
Bouře z hluboka
„Já zvonů dutý vzbudím hlas.“
Krtek pod zemí
„Já zatím hrob mu vyryji.“
Čas
„Náhrobkem já ho přikryji.“

3

(...)Utichl množství hluk – leč znovu počne zas,
a mnohý v hluku tom vynikne silný hlas:
„To on, to on! Ty péra, kvítí,
klobouk, oko, jenž pod ním svítí! (...)
To strašnýť lesů pán!“ (...)

Po modrém blankytu bělavé páry hynou,
lehounký větřík s nimi hraje;
a vysoko – v daleké kraje
bílé obláčky dálným nebem plynou,
a smutný vězeň takto mluví k ním:
„Vy, jenž dalekosáhlým během svým,
co ramenem tajemným zemi objímáte,
vy hvězdy rozplynulé, stíny modra nebe,
vy truchlenci, jenž rozsmutnivše sebe,
v tiché se slzy celí rozplýváte,
vás já jsem posly volil mezi všemi.
Kudy plynete u dlouhém dálném běhu,
i tam, kde svého naleznete břehu,
tam na své pouti pozdravujte zemi.
Ach zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast' jedinou i v dědictví mi danou,
šírou tu zemi, zemi jedinou! –
A až běh váš onu skálu uhlídá,

kde v břehu jezera – tam dívku uplakanou –“
Umlkl již, slza s slzou se střídá.

4

Tak seděl jsem, až vzešla lůny zář
i mou i lebky té bledší činila tvář...

I v smutném zraku mém dvě vřelé slzy stály,
co jiskry v jezeru, po mé si tváři hrály;
neb můj též krásný věk, dětinství mého věk
daleko odnesl divoký času vztek.
Dalekoť jeho sen, umrlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takt' jako zemřelých myšlenka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbořené harfy tón, ztrhané strůny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit..
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
mrtvé labutě zpěv, ztracený lidstva ráj,
to dětinský můj věk.
Nynější ale čas
jinošství mého – je, co tato báseň, máj.
Večerní jako máj ve lůně pustých skal;
na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal. (...)

II. Nebeletristický text:

A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu; B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937): Můj poměr k literatuře: Vlastním učitelem Máchovým byl Goethe, básník-myslitel světové literatury a světovosti vůbec. (...) Dva velké problémy znepokojují Máchu, metafyzicko-náboženský a sociální; v tom zase byl Čechem.(...) Bůh stává se Máchovi hlavním problémem, ztrácí pevnou víru a její přečistě radosti“, ztrácí krásnou víru“ svého dětství. (...) V zápletce Máje vidím Máchovo pochopení postavení české ženy a jejího otroctví – pán je pánem cti žen a dcer svých poddaných. (...) Mácha stal se vůdcem nového pokolení básnického... byl duch silný, proto v něm i cizí vlivy nezničily samostatnost.

Masarykův text pochází z jeho knihy Světová revoluce (vydáno 1925). Ukazuje se, že TGM a KHM mají hodně společného: spojování obecně filozofické roviny s národností, ovšem na vyšší než jen prvoplánově agitační úrovni (Máchův M8j řeší obecně lidské otázky a mohl se odehrát kdekoli). Vilém před popravou prozrazuje svou nevíru ve věčný život a mj. řadou proslulých oxymoronů líčí prázdnotu, jaká jej čeká po smrti. Protihráčem pro něj není milující Bůh, ale nevyzpytatelný Osud. Celý obsah Máje je postaven na kontrastu jarní přírody a smrti mladého muže, jenž ve svém okolí vyvolává rozporuplné pocity děsu a obdivu. Jambický rytmus (U–) v 1. zpěvu, velmi vzdálený češtině, která preferuje trochej (– U) a tedy ukazující autorovu i Vilémovu odtazitosť vůči společenskému prostředí; ztraceným ideálem je dětství (a ovšem i Jarmila), do role dávno ztracené matky Vilém promítá rodnou zemi (zvukomalebná promluva před popravou).

Karel Hynek Mácha (16. 11. 1810 Praha – 6. 11. 1836 Litoměřice)

Český spisovatel (především básník), největší osobnost českého literárního romantismu.



Karel Hynek Mácha se narodil v rodině **mlynářského tovaryše** a pozdějšího **drobného obchodníka** (otcovu původní profesi podědil Hynkův bratr Michal, 1812 – 1871). Rodina Máchových byla – jako mnoho jiných – postižena rakouským státním bankrotem r. 1811 a žila dosti **chudě**. Mácha vystudoval gymnasium a **právníckou fakultu pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity** (absolvoval zde r. 1836). Mezi jeho učiteli byl i jazykovědec **Josef Jungmann**, jenž v něm rozpoznal nadaného literáta.

Mácha se již jako student zapojoval do kulturního života pražských Čechů. Dokázal být společensky družný, byť jindy projevoval samotářské sklony. Hrál **divadlo**, dokonce v představeních ve Stavovském divadle, působil také v ochotnickém souboru (který vedl pozdější divadelník, spisovatel a novinář Josef Kajetán Tyl).

Mácha hodně **četl**. Oblíbil si jednak velké autory (George Gordona **Byrona**, Waltera **Scotta**, Johanna Wolfganga **von Goetha**, Friedricha **Schillera**, Williama **Shakespeara** aj.), ale rád měl – a inspirativně využíval – **také literaturu triviální**: dobrodružné (zejména loupežnické), historické (rytířské) a hrůzostrašné, tajuplné příběhy.

Mácha-spisovatel začínal **českými a německými básněmi**. Postupně preferoval **česky mluvící prostředí**: křestní jméno *Ignaz* si počestil na *Hynek* a začal psát mj. českou **ohlasovou poezii**.

Mácha rád **cestoval** sám nebo s přáteli po Čechách, byl jedním z českých **průkopníků turistiky** (fyzicky relativně náročného, zpravidla pěšího putování nikoli za určitým praktickým účelem, ale pro užitek – sportovní, poznávací apod. – z cestování samotného). Mj. prošel nejvyšší české pohoří **Krkonoše**, které tehdy ještě byly téměř liduprázdným, divokým krajem.

Měl nejen **literární**, ale také **výtvarný talent**. Navštívil řadu českých **hradů** a ztvárnil je ve svých kresbách (černobílých i kolorovaných; soubor ***Hrady spatřené***).

V divadelní sezoně 1833 – 1834 se Mácha v ochotnickém souboru seznámil s **Eleonorou (Lori) Šomkovou** (1817 – 1891) a navázali spolu intimní vztah. Zdá se, že Mácha našel v Lori půvabnou a eroticky založenou partnerku, ovšem bez smyslu pro hlubší citový a přemýšlivý život; jejich vztah tedy procházel různými peripetemi, jež ještě prohlubovala Máchova žárlivost.

V r. 1834 Mácha podnikl svou **nejdelší cestu**: z **Prahy** přes České Budějovice, Český Krumlov a rakouské Alpy do severoitalských přístavních měst **Benátek** a **Terstu**.

Mácha **tvoril spisovatelsky především od r. 1829**. Svá díla publikoval **časopisecky** (od r. 1831), jen **výjimečně knižně**, mnoho jich ovšem zůstalo pouze v **rukopise** a byla **vydána až po jeho smrti**. Mácha psal **ryzí romantickou literaturu**, již vtiskl svůj **osobitý styl**. Rád **mísil** v jednom textu **epiku, lyriku i drama**. Pokud jde o místopis i motivy jeho děl, liboval si v **kontrastech**: miloval drsnou poetičnost hor a lesů, tematizoval kontrast lásky a smrti, dospělosti a dětství, snu a skutečnosti, osamělosti vydědence a nálad většinové společnosti; opakovaně se v jeho tvorbě objevuje protiklad **poutník – vězeň**. Mácha vynikal **výjimečným smyslem pro metaforiku a hudebnost verše**. To vše souviselo s jeho povahou: Mácha byl člověk velmi senzitivní, se vzrušenou fantazií a se sklonem k intenzivní snivosti a filozofickým reflexím.

Mácha byl svými politickými postoji **rebel**: nepochybně na něj působila **revoluční vlna kolem r. 1830**, byť Rakouskou říši přímo nezasáhla. Když bylo poraženo **polské Listopadové povstání** 1830 – 1831 v ruském záboru Polska, Mácha spolu se svým přítelem **Karlem Sabinou** aj. pomáhali prchajícím polským vlastencům dostat se přes Čechy dále na západ.

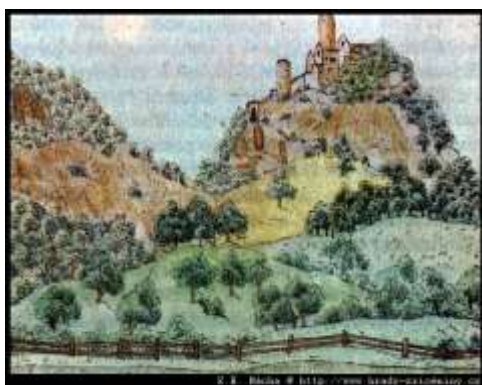
V **dubnu 1836** Mácha vydal – knižně a vlastním nákladem – **lyrickoepickou básnickou skladbu *Máj***: nejvýznamnější text českého literárního romantismu. Báseň vychází z protikladu mezi jarní přírodou plnou života a zmařenou láskou i smrtí mladého muže, ovšem dospívá k působivým líčením niterných pocitů hlavních postav a k pronikavým filozofickým úvahám.

Máj je situován do drsného kraje kolem hradu Bezděz a Velkého rybníka u obce Doksy, jenž byl díky Máji později přejmenován na Máchovo jezero; v r. 2014 byla v celém tomto regionu zřízena chráněná krajinná oblast nazvaná *Kokořínsko – Máchův kraj*.

Na jaře **1836** Mácha a Lori zjistili, že čekají rodinu. Mácha dokončil právnické studium a začal pracovat jako **praktikant v advokátní kanceláři v Litoměřicích**. 2. října v Praze **Lori** porodila **syna Ludvíka**. Mácha je navštívil 4. října a pak ještě jednou, 16. října, kdy – patrně na základě náhlého popudu – cestu z Litoměřic do Prahy (asi 70 km) urazil pěšky během předchozí noci. O týden později, 23. října, se dobrovolně zúčastnil hašení požáru v Litoměřicích, ale způsobil si tím zdravotní potíže (oslabením organismu z prochladnutí nebo požitím závadné vody) a **zemřel 6. listopadu** na infekci trávicího ústrojí. Byl pohřben v Litoměřicích 8. listopadu: na tento den byla již dříve naplánována jeho svatba s Lori.

Zdraví novorozeného syna Ludvíka bylo chatrné a chlapec zemřel už 5. července 1837. V listopadu 1837 se konala mše za Karla Hynka Máchu v kostele svatého Ignáce na dnešním Karlově náměstí v Praze za mohutné účasti veřejnosti.

Lori Šomková se r. 1849 provdala za policejního úředníka, zůstala již bezdětná.



Když bylo velmocenskou Mnichovskou dohodou v září 1938 rozhodnuto o připojení mj. severních Čech včetně Litoměřic k fašistické Německé říši, těsně před příchodem německé armády skupina českých aktivistů převezla **Máchovy ostatky do Prahy**. Poté, co Němci v březnu **1939** vojensky obsadili zbytek Českých zemí, byly Máchovy ostatky v květnu 1939 uloženy na **vyšehradský hřbitov**, kde je pohřbena řada českých kulturních osobností; akce se stala mohutnou manifestací českého odporu proti okupantům.



Mácha patří mezi nejvýznamnější a nejinspirativnější osobnosti české kultury. Svou tvorbou dosáhl **evropské úrovně**. Jako **první novodobý český literát** kladl důraz především na **obecně lidská témata** a vyhýbal se prvoplánově vlasteneckému, agitačnímu tónu; byl to ovšem jeden z důvodů, pro něž za svého života měl ve čtenářské veřejnosti také řadu **odpůrců** (mj. Františka Ladislava Čelakovského a Josefa Kajetána Tyla: ti preferovali tvorbu se zřejmějším národním akcentem a zaměřenou na pozitivní ohlas u široké veřejnosti).

Mácha se dotýkal mnoha **filozofických otázek** soustředujících se kolem vztahu člověka-jedince ke světu, přírodě, Bohu, společnosti. V náboženských otázkách je vzdálen důvěře ve věčný život, cítí pokoru před **mohutnými silami přírody** a respekt před **nevyzpytatelným osudem**.

Mácha pozvedl novodobou **literární češtinu na úroveň jazyků jiných**, literárně proslulejších **národů**. Ač čerpal z výsledků předchozí, jungmannovské generace, sám přispěl k rozvoji literární češtiny řadou příznačných (**máchovských**) **slov i slovních tvarů**, propracoval **praxi české veršové tvorby**, patří **k zakladatelům české lyrické prózy**. To vše navzdory tragicky krátkému tvůrčímu období a přesto, že mnohá jeho díla se dochovala nedokončená či patrně jen v první verzi.

Magická **přitažlivost Máchovy osobnosti** souvisí také s faktem, že se nedochovala žádná jeho autentická podobizna (byť z jeho ostatků víme, že byl štíhlý, atletické postavy). V jeho zápiscích byla sice nalezena malá kresba, která je pravděpodobně jeho autoportrétem, ale přesto se v následujících generacích mnozí malíři pokoušeli vystihnout Máchovu předpokládanou podobu tak, aby odrážela i povahu jeho duše a díla. Populární je **Máchův pomník** (1911) od Josefa Václava Myslbeka v pražských Petřínských sadech: dodnes zůstává oblíbeným místem pro setkání zamilovaných dvojic.



Na Máchu programově navázala skupina mladých spisovatelů (**Jan Neruda, Vítězslav Hálek, Karolína Světlá...**), která vstoupila do literatury **almanachem *Máj* (1858)** a za cíl si kladla **spojit českou literaturu s evropskými tvůrčími trendy**. Májovci tvořili především v duchu **realismu**, ale od Máchy čerpali inspiraci k odvaze jít proti proudu a akcentovat obecně lidské otázky.

V r. 1925 mladý básník **Jaroslav Seifert** publikoval (s výtvarným přispěním uměleckého kritika **Karla Teige**) experimentální básnickou sbírku ***Na vlnách TSF*** v duchu tehdy nového uměleckého směru poetismu; do jejího záhlaví umístil motto z rozverně parafrázovaných veršů z Máchova *Máje*: *Na tváři lehký žal, hluboký v srdci smích*; Seifert pak celoživotně patřil k širitelům máchovského odkazu.

O Karlu Hynku Máchovi vznikly 2 hrané filmy: *Karel Hynek Mácha* (1937; režisérka Zet Molas, v titulní roli Ladislav Boháč) a *Mág* (1987; režie František Vlácil, v hlavních rolích Jiří Schwarz /Mácha/ a Veronika Žilková /Lori/).

Některá díla:



Lyrickoepická básnická skladba *Máj* (1836): vyšla (knižně) v dubnu 1836, začíná Máchovým vlastním mottem *Dalekát' cesta má! / Marné volání!!*, pokračuje věnováním měšťanskému podporovateli pražské české kultury Hynku Kommovi, následuje jako předzpěv otevřeně vlastenecká (pro Máchu vlastně netypická) báseň *Čechové jsou národ dobrý*, vlastní básnická skladba sestává z 6 částí: 1. zpěv, 2. zpěv, 1. intermezzo, 3. zpěv, 2. intermezzo, 4. zpěv; *Máj* vyšel více než 250x (+ asi 40 vydání v cizích jazycích), významní ilustrátoři *Máje*: Mikoláš Aleš, Max Švabinský, Jan Zrzavý, Karel Svoboda, Jindřich Štyrský, Cyril Bouda, Marie Čermínová (Toyen), Vladimír Komárek, Jan Souček aj.;

Máj byl vícekrát načten na zvukové nosiče: z interpretů vynikají Rudolf Hrušínský, Jan Tříska aj.; film 2008: režie František Antonín Brabec, hrají Matěj Stropnický (Vilém), Sandra Lehnertová (Jarmila), Juraj Kukura (Vilémův otec);

Básně *Aniž křičte, že vám stavbu bořím, Cesta z Čech, Hoj, byla noc!, Hrobka králů a knížat českých, Mnich, Straba, Svatý Ivan* (o historické postavě raněstředověkého poustevníka z kraje kolem Berounky; první Máchova otištěná báseň), *Temná noci!, V svět jsem vstoupil, Z temna lesa žežhulička* (ohlas) aj.;

Autobiografické povídky *Večer na Bezdězu* (1834) a *Marinka* (1834);

Rozměrná historická povídka *Křivoklad* (1834; hlavními postavami jsou vězněný král Václav IV. a kat);

Povídka *Pout' krkonošská* (napsána 1833 – 1834);

Román *Cikáni* (1835, poprvé v úplnosti vydán 1857; němý film 1921);

Zlomky chystané divadelní hry *Boleslav* (1831 – 1833; o knížeti Boleslavu I., který zavraždil svého bratra a vladařského předchůdce svatého Václava I.);

Cestopisné záznamy o navštívených hradech včetně jejich černobílých i barevných zobrazení *Hrady spatřené* (téměř 100 položek);

Deníky, dopisy.

<http://texty.citanka.cz/macha/autoportret.png>
http://g.denik.cz/47/42/machaweb_denik-605.jpg
<http://www.hrady-zriceniny.cz/img/macha/Bezdez%20od%20JV,%20asi%201834.jpg>
http://foto.turistika.cz/foto/width_380/210062/103858/lrg_141012118.jpg
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e5/Jan_Vil%C3%ADmek_-_Karel_Hynek_M%C3%A1cha.jpg/416px-Jan_Vil%C3%ADmek_-_Karel_Hynek_M%C3%A1cha.jpg
https://www.idnes.cz/kultura/literatura/po-dvou-stech-letech-si-mladi-machu-pletou-s-jinymi-presto-ma-co-rict.A101115_175709_literatura_tt/foto
<https://cs.isabart.org/person/14516/portraits>
<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/1304605-ktery-z-vas-je-macha>
<https://www.payne.cz/3xS43787/MachaKarelHynek.htm>
<https://www.antikvariat-bohumin.cz/cz/knihy/poezie/macha-k-h/35367-maj-ilustr-jan-zrzavy.htm>